

KOVÁCS ISTVÁN

Lengyelország két tűz között

HETVEN ÉVE TÖRT KI A VILÁGHÁBORÚ

Józef Piłsudski, akinek meghatározó szerepe volt a lengyel állam 1918-as helyreállításában, 1934-ben, egy évvel a halála előtt szűkebb körben megjegyezte: „Attól tartok, hogy tíz év múlva már nem lesz Lengyelország.” Öt év kellett ahhoz, hogy aggodalma beigazolódjék.

A Németország és Szovjet-Oroszország (a későbbi Szovjetunió) közé beékelődött Lengyelországot kezdetektől fogva létében fenyegette nyugati és keleti szomszédja. Az általuk tető alá hozott, katonai együttműködést is burkoltan magában foglaló 1922-es rapallói megállapodás intő jel volt a lengyel politikai elit számára: a német–orosz közeledés felmérhetetlen veszélyt jelenthet... Ezért kristályosodott ki az az elv, miszerint Lengyelországnak külpolitikailag egyenlő távolságot kell tartania mindkét hatalomtól. Amennyiben ugyanis kettejük közül valamelyik mellett a másik ellenében elkötelezné magát, az függetlensége végét jelentené.

A lengyel vezetők annak dacára, hogy 1920 késő nyarán és kora őszen győztes háborút vívtak a bolsevik hadsereg ellen, tisztában voltak azzal, hogy Lengyelország egy kirobbanó fegyveres konfliktus esetén mind Németországtól, mind a Szovjetuniótól vereséget szenvedne. Ennek elkerülése céljából kötöttek katonai szövetséget az 1918 utáni legerősebb európai katonai hatalommal, Franciaországgal, majd később – egy esetleges szovjet támadás elhárítására – Romániával. Piłsudski ugyancsak a fent jelzett külpolitikai elv jegyében kötött meg nem támadási szerződést 1932-ben a sztálini Szovjetunióval, majd két év múlva Hitler Harmadik Birodalmával.

A Csehszlovákia jövőjét megpecsételő 1938-as müncheni egyezmény mélyen sértette Sztálint: fontos európai kérdésben az ő bevonása nélkül határoztak. A döntés eredményét egyértelműen Hitler sikereként könyvelhették el. Ezt követően a náci politika Lengyelországot is engedményre akarta kényszeríteni. Hitler 1939. január 5-én Berchtesgadenben személyesen találkozott a Franciaországból hazatérő lengyel külügyminiszterrel, Józef Beckkel, akitől az iránt érdeklődött, Lengyelország beleegyezne-e abba, hogy Danzig szabad várost a Harmadik Birodalomhoz csatolják, s a lengyel korridor fölött exterritoriális autópályát és vasútvona-

Molotov–Ribbentrop-paktum aláírása

lat építsenek. Beck közölte, hogy ennek jóváhagyására ne számítsanak a németek, mint ahogy a lengyelek azt sem néznék tétlenül, ha Németország megtámadná Franciaországot. Ugyanezeket mondta a hónap végén Varsóba látogató Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszternek is, aki pedig a meg nem támadási szerződés huszonöt évre szóló meghosszabbítását

Schleswig-Holstein cirkáló Gdnyia-t lövi
1939. szeptember 9.

ígérte a német kérelem teljesítése esetén. A náci propaganda ezt követően tompítja bolszevikellenes hangnemt, ami nem kerüli el Sztálin figyelmét.

1939 márciusában Hitler a nyugati hatalmak tiltakozásával mit sem törődve bekebelezte Csehországot, s támogatta az önálló Szlovákia létrejöttét. Válaszul a brit kormány áprilisban katonai garanciát vállalt Lengyelország függetlenségének megvédésére. Tette ezt úgy, hogy ehhez nem rendelkezett hadipotenciállal. Önkéntes európai hadereje nem haladta meg a 170 ezer főt. A brit katonai vezetés csak májusban vezette be az általános hadkötelezettséget. Igaz, hadiflottája négyszer erősebb volt, mint a Harmadik Birodalomé, s különféle feladatú harci repülőinek száma a háború kitörésekor elérte a kétezret. Hitler a brit kezességvállalást ürügyül használta fel, hogy felmondja Lengyelországgal a meg nem támadási szerződést. Ezzel párhuzamosan rendelte el a Wehrmacht főparancsnokságának, hogy dolgozza ki Lengyelország katonai lerohanásának tervét. Azzal tisztában volt, hogy azt csak abban az esetben hajthatja végre, ha vagy a keleti, vagy a nyugati határát biztosítja.

Május 5-én Sztálin leváltotta nyugatbarát külügyi népbiztosát, a zsidó származású Makszim Litvinovot, s helyébe megbízható emberét, Vjacseszlav Molotovot nevezte ki. Litvinov elmozdítását Hitler biztató jelnek vette. A szovjetek és a németek között folyó különböző szintű gazdasági-kereskedelmi tárgyalások alaphangja az volt, hogy nincs kérdés, amiben a két fél ne tudna megállapodni.

A tannenbergi csata huszonötödik évfordulója megünneplésének ürügyén a Wehrmacht augusztus folyamán jelentős haderőt hajózott át Kelet-Poroszországba. A szovjet-német kapcsolatokban bekövetkező minőségi változást bizonyítja az is, hogy Hitler, aki augusztus 26-ra tűzte ki Lengyelország megtámadását, egy héttel azelőtt személyesen kérhette Sztálintól, hogy sürgős ügyben azonnal fogadja külügyminiszterét. A szovjet pártvezető eleget tett a kérésnek. Érezhette, hogy Hitler bizalmasa többet ajánl, mint a közép szintű francia

A Luftwaffe által lebombázott Wielun városa,
1939. szeptember 1.

és brit delegációk, amelyekkel napok óta terméketlen megbeszéléseket folytattak Moszkvában a Szovjetunió által Németországgal szemben vállalandó szerepről.

Ribbentropot és delegációját csak egy külügyminisztériumi főosztályvezető üdvözölte a moszkvai repülőtéren. A gép lépcsőin lámpalázasan lelépegető küldöttség tagjai egyetlen horogkeresztes zászlót se láttak, noha az állami zászló kitűzését a protokoll előírta. A szállásukra vezető útvonal se volt felloboogva. Ez baljós előérzettel töltötte el Ribbentropot és kíséretét. Az eredmény azonban egyszerűen feloldotta a feszültséget, görcsöt: a német-szovjet meg nem támadási szerződés megkötése és a Lengyelország felosztását tartalmazó titkos záradék aláírása augusztus 23-i dátummal.

A Hitlerhez hasonlóan elégedett Sztálin egyik első intézkedése, hogy leveteti a mozik programjáról Eisenstein *A jégmezők lovagja* című gigantikus történelmi filmjét, amely Alekszander Nyevszkij novgorodi fejedelemnek a terjeszkedő német lovagrend fölött aratott nagy győzelmét jelenítette meg – célatosan. Az antifasiszta darabok is lekerülnek a színházak repertoárjáról. Nemsokára megindulnak a tehervagonok a Harmadik Birodalom felé, amelyek nemcsak nyersanyagot szállítanak, hanem a Szovjetunióból visszatoloncolt német kommunistákat is.

Augusztus második felére Hitler már befejezte haderejének mozgósítását. Több hullámban 1 millió 600 ezer katonát küldhetett Lengyelország ellen 1800 korszerű repülőgéppel és 2800 tankkal. A támadás eredetileg kitűzött napját azonban váratlanul el kellett napolnia szeptember 1-jére. Augusztus 25-én ugyanis Londonban – brit kezdeményezésre – katonai szövetséget kötöttek Lengyelországgal, ahol ezt követően elrendelték az általános mozgósítást. Ezt azonban francia kérésre váratlanul leállították. A francia miniszterelnök, Édouard Daladier abban a meggyőződésben,

Krakkó, 1939 szeptembere

hogy a franciához társult brit szövetség kellőképpen ráijesztett a Harmadik Birodalomra, augusztus 26-án hosszú levelet intézett Hitlerhez, jelezve, hogy a Lengyelországhoz kötődő szövetségnél is erősebb a békevágya, s nyilván a német nép vezetőjének is érdeke a béke megmentése, mivel mind a franciák, mind a németek a győzelem biztos tudatában fognak ugyan harcolni, de a végeredmény „csak pusztítás és barbárság” lesz. Hitler másnap válaszolt a levélre, jelezve, hogy a lengyelekkel képtelenség megállapodni. A béke fejében új, teljességgel teljesíthetetlen követelésekkel állt elő. Ezeket sem a lengyelekkel közölte, hanem a britekkel. Így Edward Rydz-Śmigły, a lengyel hadsereg főparancsnoka csak ezután, augusztus 28-án rendelte el az általános mozgósítást. Emiatt szeptember 1-jéig csak egymillió lengyel juthatott el körzetébe. (Több száz-ezren már a német gépek bombazápora alatt jutottak el a kijelölt helyre.)

A lengyel hadsereg rendelkezésére 400 elavult harci repülőgép és 870, jobbára csak felderítésre alkalmas könnyű tank állt. Ráadásul a tervek szerint a hét lengyel hadseregnek az egész 1600 kilométer hosszán kanyargó lengyel–német határt védenie kellett volna. Belső védelmi állásokat alig építettek ki. Két nap múlva a lengyel hadsereg minden vonalon visszavo-

nult. Szeptember 6-ra a központi lengyel hadvezetés már a legcsekélyebb befolyással sem volt a hadi események alakulására. Az egyes hadosztályok, dandárok, csapattörödékek közötti együttműködés apránként megszűnt. Egyedül a Varsó felé északról, illetve nyugatról visszahúzódó Pomeránia és Poznań hadseregek vívtak a fővárostól nyugatra, a Bzura folyónál több napig tartó kemény csatát, amely zavarba hozta a főváros elfoglalására készülő és súlyos veszteségeket szenvedő németeket. Ribbentrop arról tájékoztatta a németek gyors sikere miatt gratuláló Molotovot, hogy legkésőbb szeptember 12-re elfoglalják a lengyel fővárost. Varsó azonban keményen ellenállt... A lengyel politikai és katonai vezetés arra számított, hogy a szeptember 3-án Németországnak hadat üzenő Anglia és Franciaország pár napon belül megindítja a támadást nyugat felől a Harmadik Birodalom ellen.

Hitler biztos volt benne, hogy ez nem következik be. Franciaország kizárólag védekező háborúra készült 1928 óta, s vakon bízott a Maginot-vonal bevehetetlenségében, megelégedve arról, hogy Belgium felől teljesen védtelen. Az egyébként erős és jól felszerelt francia hadsereg, amelyet a sebtében átdobott brit hadsereg is támogatott, még csak azt sem kísérelte meg, hogy a Siegfried-vonalat tessék-lássék bombázza. Ma már

tudjuk, hogy védelmére a Wehrmacht nem rendelkezett kellő erővel. Egy határozott francia-brit támadás Berlin elfoglalását és a háború befejezését, a nácizmus-sal való leszámolást jelenthette volna.

A dél felől, Felső-Szilézia, Morvaország irányából és az 1939 márciusában megalakult önálló Szlovákia területéről támadó német déli hadseregcsoportokat a szlovák hadsereg három gyalogoshadosztállyal (Janošik, Škultéty, Rázus) és egy gyors csapattal (Kalinčák), mintegy 50 ezer emberrel támogatta. A semleges Magyarországgal szemben ezáltal remélte Tiso kormánya az első bécsi döntés területi változásait a maga javára módosítani. Amit valóban elért, az az volt, hogy a Magyarországtól 1918 után Lengyelországhoz csatolt Észak-Árva és Észak-Szepesség Lengyelország felosztásának járulékos következményeként az önálló Szlovákia része lett. Németország katonai vezetői mellett a szlovák politikai elit is kérte, hogy hadserege Magyarország területén keresztül vonulhasson fel Lengyelország ellen. Mindkét kérés határozott elutasításra talált.

1939 őszén a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg szárazföldi hadereje és légierje közel kétfélmillió embert (8700 harci repülő) számlált, s ez a szám általános mozgósítás esetén elvileg közel hétfélmillió főre növekedhetett. Sztálint az első napoktól kezdve táviratokkal sürgette Berlin, hogy indítsa meg az ígért támadást kelet felől. A szovjet diktátor csak akkor mozdult meg, amikor meggyőződött az angolok és franciák passzivitásáról. Szeptember 17-én hajnalban Molotov jegyzékben tudatta a lengyel nagykövettel, hogy miután a lengyel állam széthullott, és kormánya külföldre menekült, „bevonul Nyugat-Ukrajnába és Nyugat-Belaruszba szláv vértestvéreik védelmére”. (Ezt az indoklást Berlin sértőnek, az augusztus 23-i egyezmény szellemével összeegyeztethetetlennek tartotta.) A jegyzéket a lengyel követ, Waclaw Grzybowski nem vette át. A lengyel kormány és hadvezetés ugyan egyik rossz döntést a másik után hozta, de szeptember 17-én reggel még lengyel területen tartózkodott. Varsó hősi elszántsággal védte magát, a lengyel hadsereget nem verték tönkre, s kellő ereje maradt ahhoz, hogy a jóindulatú semlegesnek vélt Szovjetunió, a szövetséges Romániának és a barátian semleges Magyarországnak vetve hátát Lembergben mint központban berendezkedve még két-három hónapig védekezzen. Ezalatt Franciaország és Anglia rákényszerült volna Németország megtámadására. A szovjet katonai beavatkozás ezt a lengyel tervet is keresztülhúzta.

A lengyel vezérkar a hadüzenet nélküli szovjet támadás megindításakor olyan parancsot küldött a ke-

leti határon álló lengyel haderőnek, hogy csak akkor bocsátkozzék harcba a Vörös Hadsereggel, ha közvetlenül támadás érné. Ennek ellenére több tucat kisebb-nagyobb ütközetre került sor a lengyelek és a 600 ezer emberrel, ötezer tankkal, háromezer repülővel támadó szovjet hadsereg között. Grodnót és Vilmát a Vörös Hadsereg csak több napi ostrom után tudta bevenni. A két város lengyel védőinek egy részét a Vörös Hadsereg katonái a helyszínen agyonlőtték. E tekintetben nem különböztek az esetenként hasonlóképpen eljáró németektől.

Szeptember 28-án Varsó kapitulált. A bombázások során a város tíz százaléka elpusztult, s az ostrom mintegy ötvétezer emberéletet követelt. Ugyanezen a napon érkezett ismét az ezúttal már fellobogózott Moszkvába Ribbentrop, hogy megállapítsák a Szovjetunió és a Harmadik Birodalom között húzódo közös határt, a korabeli propaganda szerinti „európai békehatárt”. (A Kárpátalja északi peremén létrejött fő kormányzósági határszakasz és a szovjet–magyar határ kijelölésében magyar térképésztisztek is részt vettek.) Egy hónappal később Molotov büszkén jelentette be a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsában, hogy Lengyelországból, „a versailles-i rendszer torzszülött fattyából semmi sem maradt”.

Lengyelország sohasem kapitulált: folytatta a harcot szárazföldön, levegőben, vízen. Jalta után is... Különböző eszközökkel... Egészen a Szolidaritás 1989-es győzelméig. ■